

1

Wstęp

1.1. Cel i zakres pracy

Przedmiotem rozważań w pracy są miasta i ich miejsce w procesach globalizacji postępującej w sferze ekonomicznej, której głównymi podmiotami są korporacje działające w skali ponadnarodowej. Korporacje transnarodowe, czyli organizacje globalne, charakteryzujące się silnie rozproszoną, w sensie geograficznym, działalnością, jednocześnie integrowaną, koordynowaną i zarządzaną centralnie, budują rozległe, złożone sieci gospodarcze. Poprzez działalność korporacji transnarodowych w sieci te włączane są rozmaite grupy podmiotów (państwa, regiony, miasta, międzynarodowe organizacje, instytucje gospodarcze, lokalne firmy, uniwersytety, instytuty badawcze, samorządy, grupy społeczne), tworząc strukturę relacji zachodzących na różnych poziomach organizacyjnych i w różnej skali geograficznej. Węzłami w tej globalnej sieci są miasta, będące obszarami koncentracji atrakcyjnych dla korporacji transnarodowych zasobów, zwłaszcza zasobów opartych na wiedzy i innowacjach, dzięki którym korporacje są zdolne wypracować i utrzymać trwałą przewagę konkurencyjną w skali globalnej. Procesy globalizacji gospodarki rozwijają się zatem przede wszystkim w oparciu o lokalną wiedzę i umiejętności.

Zasadniczym celem pracy jest ustalenie miejsca miast w globalnej sieci organizacji przestrzennej korporacji transnarodowych, z uwzględnieniem miejsca polskich miast w sieci globalnych powiązań gospodarczych. Cel pracy realizowany jest w ujęciu teoretycznym i empirycznym.

W ujęciu teoretycznym dokonano przeglądu koncepcji oraz poglądów badaczy dotyczących problematyki procesów globalizacji gospodarki, znaczenia miast w globalnej gospodarce (jako miejsc koncentracji sił globalnych – funkcji zarządczych i sterowania globalnym systemem ekonomicznym) oraz ich konkurencyjności ekonomicznej, a także problematyki dotyczącej organizacji i strategii działania korporacji transnarodowych jako głównych podmiotów wywierających wpływ na przebieg procesów globalizacji gospodarki oraz przyczyn internacjonalizacji działalności firm i teorii dotyczących przepływów międzynarodowych kapitałów w formie bezpośrednich inwestycji zagranicznych.

Punktem wyjścia do badań podjętych w pracy były procesy globalizacji. W literaturze zauważyć można rosnące zainteresowanie problematyką globalizacji na przełomie

XX i XXI wieku, co wynika przede wszystkim z potrzeby wyjaśnienia przyczyn, źródeł, kierunków przebiegu, zróżnicowania przestrzennego oraz skutków tych procesów dla całego świata i poszczególnych obszarów oraz społeczeństw. Złożoność i wielowątkowość globalizacji zaowocowała różnymi ujęciami jej istoty w literaturze, stąd też definiowana i prezentowana jest zarówno w odniesieniu do aspektu ekonomicznego, jak i społecznego czy kulturowego (Agnew 2005; Amin, Thrift 1994; Audretsch 2002; Bauman 1997, 2000; Bąkiewicz 2000; Chądzyński, Nowakowska, Przygodzki 2008; Chojnicki 1993; Czerny 2001, 2005; Czerny, Łuczak, Makowski 2007; Dicken 1986, 1992, 1998, 2003, 2007, 2015; Dunning 1991, 1992, 2002; Friedman 2003; Giddens 1991, 2002; Giese, Mossig, Schröder 2011; Gwiazda 2000; Harvey 1989, 1996; Held, McGrew 1994, 2003; Hirst, Thompson 1995; Hoekman 2001; Hutton, Giddens 2001; Kleer 1998; Knox, Marston 2003; Kuciński 2009; Kukliński 2000; Levitt 1983; Liberska 1999, 2002; McGrew 1992; Markowski 2003; Martin, Schumann 2000; Ohmae 1995; Parysek, Stryjakiewicz 2004; Robertson 1995; Sala 2002, 2003a; Schaeffer 2003; Schienstock 2000; Scholte 2000; Scott 1997; Stiglitz 2004, 2007, 2015; Stonehouse i in. 2001; Stryjakiewicz 2001, 2002; Szul 2002; Szymański 2001; Yip 1992; Ziętek 2002; Ziolo, Rachwał 2011; Zorska 1998, 2003, 2007).

Coraz więcej uwagi w badaniach prezentowanych w literaturze poświęca się znaczeniu miast w procesach globalizacji, w szczególności analizie powiązań międzynarodowych i metropolizacji miast, a także identyfikacji funkcji globalnych miast oraz zmianom zachodzącym w hierarchii miast odgrywających kluczową rolę w globalnej gospodarce, jak również konkurencyjności ekonomicznej miast (Antikainen 2005; Benko 1993; Berry 1964; Castells 1989, 2000; Chmielewski, Trojanek 1999; Czerny, Łuczak, Makowski 2007; Czyż 2009; Domański B. 2007; Domański, Guzik, Gwosdz, 2000; Domański R. 2000a, 2000b; Florida 2002, 2006; Friedmann 1986, 1995; Gaczek 2005; Gorzelak, Jałowiecki 2000; Gorzelak, Smętkowski 2005; Graham, Marvin 1996, 2001; Hall 1966, 1996, 1997, 2004, 2005; Heffner, Gibas 2013; Jałowiecki 1999, 2005, 2007; Kaczmarek 2012, 2013, 2014; Klamut 1999; Klasik 2008a, 2008b, 2009a, 2009b; Knox 2002; Knox, Taylor 1995; Komorowski 2000, 2005; Korcelli 2007; Korcelli-Olejniczak 2004, 2012; Krätke 2000, 2007; Kukliński 1990; Maik 1992, 2003, 2008; Markowski 1999, 2005; Markowski, Marszał 2006; Musterd, Murie 2010; Pacione 2006; Parysek 2003, 2005, 2008; Parysek, Stryjakiewicz 2004; Sassen 1991, 1994, 2001, 2006; Scott 1988, 2001, 2006; Soja 2000; Stryjakiewicz i in. 2007; Stryjakiewicz i in. 2009; Stryjakiewicz, Stachowiak 2010; Szymańska 2008; Taylor 2001, 2004, 2012; Taylor, Derudder 2004; Taylor i in. 2007; Taylor, Walker, Beaverstock 2002; Wdowicka 2007a, 2007b, 2009; Węclawowicz 2007).

Jeśli chodzi z kolei o prace poświęcone korporacjom transnarodowym jako podmiotom kształtującym przebieg procesów globalizacji, to należy zaznaczyć, że literatura przedmiotu traktuje o korporacjach przede wszystkim w ujęciu ekonomicznym. Prace zarówno polskich, jak i zagranicznych badaczy poświęcone są głównie zarządzaniu strategicznemu, analizie organizacji korporacji prowadzącej do zwiększenia ich efektywności ekonomicznej i międzynarodowej konkurencyjności bądź też analizie wpływu

działalności korporacji na gospodarki państw goszczących, a w mniejszym stopniu na gospodarki lokalne (Bartlett, Ghoshal 1989, 1995; Braun 2007; Carroll, Carson 2003; Cieślak 2005; Dicken 1992, 2003, 2007; Domański B. 2001, 2002; Drucker 1998; Duchè 2010; Dunning 1992, 1999, 2002; Ferdows 1997; Frąckowiak 1998; Gaczek 2010; Gasz 2012; Gierszewska, Wawrzyniak 2001; Hoffmann, Schaper-Rinkel 2001; Kay 1993; Malara 2002, 2003, 2004, 2006; Mintzberg i in. 1995; Nogaj 2011; Nowakowski 2000; Petts 1997; Porter 1980, 1985, 1986, 1990; Prahalad, Doz 1987; Prahalad, Hamel 1990; Rymarczyk 1998, 2004; Sala 2003b, 2005, 2006; Stępiak 1997; Stonehouse i in. 2001; Stryjakiewicz 2004, 2009; Szczepankowski 2000; Tobolska 2006, 2009, 2010; Wojtasiewicz 2006; Yip 1992; Zioło 2003; Zorska 1998, 2007). Natomiast wśród prac poświęconych wyjaśnieniu przyczyn internacjonalizacji działalności firm oraz międzynarodowych przepływów finansowych w formie bezpośrednich inwestycji zagranicznych wymienić należy m.in. publikacje takich autorów, jak: Buckley (1995), Buckley, Casson (1976, 1985), Caves (1971), Coase (1937), Dicken (2007, 2015), Dunning (1981), Dziemianowicz (1997), Gierańczyk, Stańczyk (2003), Gorynia, Dzikowska (2012), Gorynia, Jankowska (2008), Gorynia, Owczarek (2004), Hymer (1960, 1976), Kindleberger (1969), Rymarczyk (1998), Sadowski (1999), Sala (2006), Stępiak (1996), Stryjakiewicz (1999, 2002), Vernon (1966), Williamson (1975) i Zorska (1998, 2007).

Niniejsza praca prezentuje z kolei ujęcie geograficzne funkcjonowania korporacji transnarodowych (odnosząc działalność korporacji do miast w skali globalnej), w którym miasta traktowane są jako węzły globalnych sieci przepływów gospodarczych. Celem podjętych w pracy badań jest uzupełnienie stanu wiedzy w zakresie organizacji przestrzennej działalności korporacji transnarodowych w skali globalnej, a także wniesienie wkładu do dyskusji na temat relacji skali globalnej i lokalnej, zwłaszcza w zakresie miejsca miast w procesach globalizacji i powiązań globalnych miast poprzez działalność korporacji transnarodowych (umiejscowienia miast w strategiach globalnej przewagi konkurencyjnej korporacji transnarodowych). Przedstawione w pracy podejście badawcze jest nowym ujęciem analizy usieciowienia globalnego miast, tj. włączania miast w system gospodarki globalnej poprzez działalność korporacji transnarodowych (transnacionalizacji), w którym badania przeprowadzono z punktu widzenia globalnej sieciowej organizacji korporacji.

W ujęciu empirycznym dokonano w pracy analizy działalności korporacji transnarodowych na świecie, w tym struktury i dynamiki przepływów kapitałów w formie bezpośrednich inwestycji zagranicznych oraz analizy rozmieszczenia jednostek organizacyjnych 150 największych na świecie korporacji transnarodowych, z uwzględnieniem lokalizacji siedzib zarządów korporacji, zakładów produkcyjnych, centrów usług biznesowych oraz centrów badawczo-rozwojowych w miastach w poszczególnych regionach świata. Łącznie przeanalizowano lokalizację 19 871 jednostek korporacyjnych. Na tej podstawie opracowano model globalnej konfiguracji działalności korporacji transnarodowych oraz model transgranicznej organizacji sieciowej korporacji transnarodowych, dokonano analizy usieciowienia globalnego miast oraz przeprowadzono analizę pozio-

mu zróżnicowania atrakcyjności inwestycyjnej miast dla korporacji transnarodowych. Przedmiotem badań w niniejszej pracy było także miejsce polskich miast w sieci globalnych powiązań gospodarczych oraz poziom atrakcyjności inwestycyjnej polskich miast dla korporacji.

Cel empiryczny realizowany jest w ramach następujących zadań badawczych:

- 1) identyfikacja przestrzennego zróżnicowania procesów globalizacji gospodarki,
- 2) ustalenie wielkości i struktury oraz zmian geograficznych kierunków przepływu międzynarodowych kapitałów w formie bezpośrednich inwestycji zagranicznych w skali globalnej,
- 3) ocena działalności największych korporacji transnarodowych na świecie z uwzględnieniem struktury branżowej, wielkości inwestycji oraz zatrudnienia,
- 4) identyfikacja organizacji przestrzennej działalności największych korporacji transnarodowych w miastach na świecie z uwzględnieniem lokalizacji siedzib zarządów korporacji, zakładów produkcyjnych, centrów usług biznesowych oraz centrów badawczo-rozwojowych,
- 5) opracowanie modelu globalnej konfiguracji działalności korporacji transnarodowych oraz modelu transgranicznej organizacji sieciowej takich korporacji,
- 6) ocena konkurencyjności ekonomicznej oraz poziomu zróżnicowania atrakcyjności inwestycyjnej miast będących siedzibami zarządów największych korporacji transnarodowych świata,
- 7) ustalenie poziomu usieciowienia globalnego miast będących siedzibami zarządów największych korporacji transnarodowych świata,
- 8) ocena działalności korporacji transnarodowych w polskich miastach,
- 9) ocena konkurencyjności oraz poziomu atrakcyjności inwestycyjnej polskich miast dla korporacji transnarodowych.

Zakres przestrzenny badań w pracy obejmuje skalę globalną, w której swoją działalność prowadzą korporacje transnarodowe. Szczegółowe badania i analizy zostały przeprowadzone w odniesieniu do 71 miast będących siedzibami zarządów 150 największych korporacji transnarodowych świata, a także w stosunku do największych miast polskich. W badaniach wykorzystano klasyfikację korporacji transnarodowych sporządzoną przez UNCTAD (United Nations Conference on Trade and Development), która wyróżnia 100 największych (pod względem wartości aktywów zagranicznych) korporacji działających w sektorach pozafinansowych oraz 50 największych na świecie finansowych korporacji transnarodowych (pod względem wartości indeksu GSI – *Geographical Spread Index*).

Zakres czasowy pracy obejmuje lata 2007–2014. Przyjęcie takiego zakresu czasowego badań umożliwiło nie tylko przedstawienie aktualnego stanu rzeczy, ale także uchwycenie dynamiki działalności korporacji transnarodowych w miastach na świecie i w Polsce oraz trendów i zmian dokonujących się w procesach globalizacji gospodarki.

W pracy korzystano z materiałów źródłowych pochodzących przede wszystkim z:

- 1) raportów rocznych korporacji transnarodowych,
- 2) raportów przygotowywanych przez UNCTAD (*World Investment Report*),

- 3) rankingów największych korporacji sporządzanych przez amerykańskie czasopisma ekonomiczne, takie jak Forbes (ranking *Global 2000*) oraz Fortune (ranking *Global 500*),
- 4) opracowań statystycznych sporządzanych przez międzynarodowe organizacje i firmy, a także instytucje i jednostki rządowe oraz lokalne samorządy (Eurostat Urban Audit; UNCTADstat; United States Census Bureau; City-Data.com; IBGE – Instituto Brasileiro de Geografia e Estatística; Knight Frank; Główny Urząd Statystyczny; PAiiIZ – Polska Agencja Informacji i Inwestycji Zagranicznych; PARP – Polska Agencja Rozwoju Przedsiębiorczości).

Praca składa się z dziewięciu rozdziałów. Rozdział pierwszy jest wstępem, w którym określono cele pracy, jej zakres oraz przedstawiono model postępowania badawczego przyjęty w pracy. Teoretyczną część pracy otwiera rozdział drugi, poświęcony procesom globalizacji. Szczególną uwagę zwrócono w nim na globalizację gospodarki, odnoszącą się do ekonomicznego aspektu procesów globalizacji. Przedstawiono uwarunkowania rozwoju procesów globalizacji, najważniejsze podmioty (organizacje globalne) wpływające na kształt i przebieg globalizacji oraz przestrzenne zróżnicowanie procesów globalizacji. Problematyka globalizacji zaprezentowana w drugim rozdziale stanowiła punkt wyjścia do dalszych badań podjętych w pracy. W trzecim rozdziale pracy przeanalizowano rolę miast w globalnej gospodarce jako miejsc koncentracji sił globalnych – funkcji zarządczych i sterowania globalnym systemem ekonomicznym, a także kierunki rozwoju i problematykę konkurencyjności ekonomicznej miast w dobie globalizacji. Kolejny, czwarty rozdział pracy poświęcono analizie korporacji transnarodowych jako najważniejszych podmiotów globalnej gospodarki. Dokonano identyfikacji kluczowych cech korporacji transnarodowych, odróżniających je od innych organizacji prowadzących działalność na rynkach światowych, przedstawiono strukturę organizacyjną korporacji transnarodowych, formy ekspansji oraz strategię działania i kierunki ich ewolucji na początku XXI wieku (z uwzględnieniem ogólnoświatowego kryzysu gospodarczego). Zaproponowano także systemowe ujęcie korporacji transnarodowej, będące uzupełnieniem ujęcia sieciowego.

W rozdziale piątym, który otwiera empiryczną część pracy, przedstawiono największe korporacje transnarodowe świata, ich strukturę branżową i geograficzną oraz potencjał ekonomiczny. Ustalono także wielkość i kierunki przepływu bezpośrednich inwestycji zagranicznych w skali globalnej, których to największym źródłem są korporacje transnarodowe. Rozdział szósty poświęcono zbadaniu miejsca miast w globalnej organizacji przestrzennej korporacji transnarodowych. Dokonano w nim analizy rozmieszczenia siedzib zarządów korporacji transnarodowych oraz poszczególnych typów filii korporacji z sektorów pozafinansowych (centrów badawczo-rozwojowych, centrów usług biznesowych, zakładów produkcji) i filii korporacji z sektora finansowego. Opierając się na przeprowadzonych analizach, skonstruowano model globalnej konfiguracji działalności korporacji transnarodowych oraz model transgranicznej organizacji sieciowej korporacji. Rozdział siódmy pracy poświęcono miastom jako węzłom globalnych

sieci przepływów gospodarczych. Przeprowadzono analizę konkurencyjności ekonomicznej miast (będących siedzibami zarządów największych korporacji transnarodowych świata) pod względem posiadanych zasobów oraz analizę zróżnicowania atrakcyjności inwestycyjnej tych miast dla korporacji transnarodowych. Dokonano także analizy poziomu usieciowienia globalnego miast. Przedostatni (ósmym) rozdział pracy poświęcono zbadaniu miejsca polskich miast w sieci globalnych powiązań gospodarczych. Przeprowadzono analizę konkurencyjności ekonomicznej największych polskich miast oraz analizę poziomu zróżnicowania ich atrakcyjności inwestycyjnej. Pracę kończy rozdział dziewiąty (Zakończenie), będący podsumowaniem uzyskanych wyników.

1.2. Postępowanie badawcze

Postępowanie badawcze przyjęte w niniejszej monografii podporządkowane zostało realizacji celów pracy. Można w nim wydzielić osiem głównych etapów.

W etapie pierwszym dokonano analizy procesów globalizacji gospodarki ze szczególnym uwzględnieniem uwarunkowań ich rozwoju, zróżnicowania przestrzennego oraz charakteru podmiotów wywierających wpływ na przebieg i kształt procesów globalizacji w sferze ekonomicznej, w tym zwłaszcza organizacji globalnych.

Drugi etap badań poświęcono analizie roli miast w gospodarce globalnej, zwracając szczególną uwagę na czynniki i uwarunkowania konkurencyjności ekonomicznej miast, w tym zasoby stanowiące źródło globalnej przewagi konkurencyjnej korporacji. Stanowiło to podstawę dla prowadzonych w dalszej części pracy badań dotyczących atrakcyjności inwestycyjnej miast dla korporacji transnarodowych oraz analizy usieciowienia globalnego miast.

Trzeci etap postępowania badawczego poświęcony został analizie korporacji transnarodowych jako najważniejszych podmiotów globalizacji gospodarki. Zidentyfikowano najistotniejsze cechy korporacji transnarodowych, w tym kluczowe kompetencje będące źródłem globalnej przewagi konkurencyjnej, strukturę organizacyjną i formy ekspansji oraz strategię działania i kierunki ich ewolucji na początku XXI wieku, z uwzględnieniem ogólnoswiatowego kryzysu gospodarczego. Potraktowano to jako punkt wyjścia do badań działalności największych korporacji transnarodowych świata w miastach w skali globalnej, w tym także w Polsce.

W czwartym etapie badań analizie poddano największe korporacje transnarodowe świata, ich potencjał ekonomiczny, strukturę branżową, wielkość zatrudnienia oraz geograficzne kierunki inwestowania i ich zmiany.

W kolejnym (piątym) etapie postępowania badawczego przeprowadzono analizę globalnej organizacji przestrzennej działalności 150 największych na świecie korporacji transnarodowych. Zbadano rozmieszczenie siedzib zarządów korporacji oraz poszczególnych typów filii korporacji pozafinansowych (w tym centrów badawczo-rozwojowych, centrów usług biznesowych, zakładów produkcji) oraz filii korporacji

z sektora finansowego. Łącznie przeanalizowano lokalizację 19 871 jednostek korporacyjnych. Opierając się na przeprowadzonych analizach, skonstruowano model globalnej konfiguracji działalności korporacji transnarodowych oraz model ponadgranicznej organizacji sieciowej korporacji transnarodowych.

Uzyskane wyniki badań umożliwiły w kolejnym etapie (szóstym) dokonanie analizy usieciowienia globalnego miast będących siedzibami zarządów największych korporacji transnarodowych świata przy wykorzystaniu skonstruowanego wskaźnika syntetycznego. W etapie tym przeprowadzono ponadto procedury klasyfikacji miast z punktu widzenia ich usieciowienia globalnego.

Siódmy etap badawczy poświęcono analizie konkurencyjności 71 miast będących siedzibami zarządów 150 największych korporacji transnarodowych świata. Badania konkurencyjności przeprowadzono w trzech głównych aspektach, na które składają się: (1) dostępność wysokiej jakości kapitału ludzkiego i infrastruktury intelektualnej, (2) aktywność gospodarcza miasta i możliwości kooperacyjne gospodarki oraz (3) otoczenie biznesu. W tym etapie badawczym przeprowadzono także analizę poziomu zróżnicowania atrakcyjności inwestycyjnej wspomnianych wcześniej 71 miast. Ze względu na wielowymiarowe ujęcie atrakcyjności inwestycyjnej miast wymagane było jednocześnie uwzględnienie większej liczby cech, a w konsekwencji zastosowanie wielozmiennej analizy statystycznej. W tym celu wykorzystano metodę składowych głównych (w wersji bazującej na macierzy korelacji). W dalszej części badania posłużono się metodą Warda przy wykorzystaniu dendrogramu, będącego odwzorowaniem struktury podobieństwa zbioru badanych miast.

Ostatnią częścią badań była analiza miejsca polskich miast w globalnej sieci korporacji transnarodowych. W tym celu przeprowadzono badania nad konkurencyjnością ekonomiczną polskich miast dla korporacji transnarodowych oraz analizę zróżnicowania ich atrakcyjności inwestycyjnej – tak jak to miało miejsce we wcześniejszym etapie badań – przy wykorzystaniu metody składowych głównych i analizy skupień.